

AMERIKAANSE TOESTANDEN!

In *de Volkskrant* van 21 maart 2000 staat een cartoon van Jos Collignon met de titel 'hele moderne demonstratie'. De cartoon laat een groep demonstranten zien met het spandoek 'Wij eisen Amerikaanse toestanden!'. De grap werkt, want met 'Amerikaanse toestanden' doelen wij in het algemeen op zaken die we niet willen: geen claimcultuur waarbij iedereen elkaar voor de rechtbank sleept; geen marktwerking in de gezondheidszorg; geen torenhoge salarissen en bonusregelingen in het bedrijfsleven; geen televisie met tachtig kanalen vol reclame en gelijkvormig vermaak; geen persoonlijkheidscultus in de politiek waarbij het oppervlakkige imago van de politici belangrijker is dan de inhoudelijke standpunten van hun partij. Juist geen Amerikaanse toestanden!

Dit wil echter niet zeggen dat Nederlanders geen voorbeeld aan de Verenigde Staten nemen. Op de gebieden van bijvoorbeeld technologische innovatie, bedrijfseconomie en wetenschappelijk onderwijs functioneert de vs vaak wel als rolmodel. Daar in de vs zijn ze al veel verder; daar moeten we een voorbeeld aan nemen. Zo is een beleid van *zero tolerance* tegenwoordig ook in de Nederlandse wetshandhaving in zwang en worden Amerikaanse managementmodellen effectief in Nederlandse bedrijven toegepast. In de universitaire wereld zijn 'Amerikaanse toestanden' juist het ideaalbeeld. De Universiteit Utrecht richtte inmiddels al twee *colleges* op naar Amerikaans model, de Universiteit Leiden ziet zichzelf graag als 'Yale aan de Rijn' en de Amsterdamse wethouder Asscher kondigde onlangs aan dat de hoofdstad een 'Harvard aan de Amstel' ambieert.

Zeker in de populaire cultuur is de vs het beloofde land. Een Amerikaanse doorbraak is het bewijs van echt succes; denk aan de inmiddels legendarische Amerikaanse nummer-1 hits van Shocking Blue ('Venus'), de Golden Earring ('Radar Love') en meer recent het Amerikaanse succes van Junkie XL met de Elvis-remix 'A Little Less Conversation' of aan regisseur Paul Verhoeven en acteur Rutger Hauer die hun Amerikaanse droom in Hollywood waarmaakten. Trots meldt de Nederlandse pers dat 'onze' Carice van Houten in een 'echte' Hollywoodfilm speelt met Tom Cruise en dat crimejournalist Peter R. de Vries in *Good Morning America* en *Larry King Live* mag komen vertellen hoe hij met mysterie rond de dood van Natalee Holloway heeft opgelost.

Deze cartoon van Jos Collignon verscheen in de Volkskrant van 21 maart 2000.

Ook Amerikaanse politiek en beleid fungeren voor Nederland als schrikbeeld én als voorbeeld. Als ogenschijnlijk succesvol immigratieland wordt de vs genoemd als een model voor het Nederlandse integratiebeleid. Zowel de Amerikanist Frans Verhagen in zijn boek *The American Way* (2006) als politicoloog Paul Scheffer in *Het land van aankomst* (2007) schrijft met instemming over de Amerikaanse aanpak, waarin arbeidsparticipatie centraal staat, maar waarin – bijvoorbeeld door middel van inburgeringceremonies – ook een sterke nadruk ligt op identificatie met het ‘land van aankomst’.

De afgelopen periode stonden de Amerikaanse presidentsverkiezingen ook in Nederland volop in de belangstelling, maar dit aspect van de Amerikaanse politiek bekijken veel Nederlanders, zeker na de ‘overwinningen’ van Bush in de vorige verkiezingen, met aanzienlijk meer scepsis. Toch lijkt de aandacht voor de presidentsverkiezingen van 2008 groter dan ooit tevoren: de strijd tussen Barack Obama en Hillary Clinton om de nominaties voor het presidentkandidaatschap werd op de voet gevolgd. Zo bracht op 6 februari het actualiteitenprogramma Nova ’s ochtends vroeg een extra uitzending om live verslag te doen van *Super Tuesday*, een van de hoogtepunten in de spannende strijd, inclusief commentaar door Amerikadeskundigen. Deze aandacht is ongetwijfeld logisch en terecht, want de keuze voor de nieuwe Amerikaanse president heeft wel degelijk een direct effect op de politieke realiteit van de Nederlanders, ook al kunnen zij zelf niet stemmen. Maar daarmee gaan de Nederlandse media – en ook het publiek – steeds sterker mee in de Amerikaanse hype rondom de presidentsverkiezingen. De sensatie en de spanning van de race en de persoonlijke drama’s van de kandidaten lijken belangrijker dan de daadwerkelijke consequenties van de uitkomst. Welke kandidaat ‘doet’

het beter? Welke kandidaat komt het meest 'authentiek' over? Hoe gaan de kandidaten om met nederlagen en persoonlijke teleurstellingen? Welke kandidaat vertrouwen wij het meest? Ook de Nederlandse verslaggeving over de presidentsverkiezingen wordt steeds sterker beïnvloed door deze gepersonifieerde en gedramatiseerde voorstelling van de politiek.

Dat deze Amerikaanse stijl van politiek bedrijven in Nederland terrein wint, blijkt onder andere uit de campagne van politica Rita Verdonk. De invloed van de vs kan in haar geval expliciet toegeschreven worden aan haar *spin doctor* Kai van der Linde, die het vak in de vs heeft geleerd. Maar de campagne van Verdonk laat ook zien hoe zo'n Amerikaanse stijl tegenwoordig aangewend kan worden om juist een 'typisch Nederlands' imago neer te zetten. In de 'Trots op Nederland'-toespraak die Verdonk hield op 3 april 2008 waarschuwde zij op een overduidelijk zeer Amerikaanse wijze tegen 'buitenlandse invloeden' op onze cultuur. Eerder had Verdonk al aangegeven dat zij wordt geïnspireerd door entertainers als 'de Toppers' (het trio Gerard Joling, Gordon en René Froger), die 'typisch Nederlands' vermaak bieden met het zingen van voornamelijk Amerikaans geïnspireerde popliedjes. De Amerikaanse stijl wordt in het geval van Verdonk niet meer gevoeld als buitenlands, maar als 'eigen' en authentiek Nederlands. Zeker nu er nieuwe buitenlandse vermeende gevaren zijn, zoals islamitisch fundamentalisme en de groeiende economische macht van China, lijkt Amerikaanse cultuur niet meer als bedreiging, maar zelfs als buffer te fungeren.

Verdonk, maar ook de zangers Joling, Gordon en Froger, vormen mooie illustraties van de plaats die de Amerikaanse cultuur steeds meer is gaan innemen in de Nederlandse samenleving: de vs is niet alleen meer een invloed van buitenaf, iets wat we onszelf als schrikbeeld of als voorbeeld voorhouden, maar iets wat we ons eigen gemaakt hebben. Deze visie op amerikanisering als een vorm van toe-eigening staat haaks op de conventionele benadering van amerikanisering als een vorm van cultureel imperialisme, waarbij 'wij' als niet-Amerikanen ons passief overgeven aan de Amerikaanse cultuur en vervolgens steeds een beetje meer Amerikaans worden. In zijn boek *De leegte van Amerika* (1992) laat Rob Kroes overtuigend zien hoe in Nederland de Amerikaanse cultuur actief is toegeëigend. Om deze actieve culturele toe-eigening te duiden gebruikt hij het – inmiddels gedateerde – woord 'vertrossing', niet in de gebruikelijke betekenis van commercialisering en culturele vervlakking, maar in de betekenis van vernederlandsing. Wij worden niet meer Amerikaans, maar de Amerikaanse cultuur die wordt toegeëigend wordt vernederlandsd. 'Het is een vindingrijke metafoor voor de processen van vernederlandsing, van omvormen van invloeden van buitenaf tot iets waar Nederlanders zichzelf in herkennen' (Kroes 1992: 213). De tegenstrijdige toespraak van Verdonk, waarin zij zich in Amerikaanse stijl trots op Nederland én bezorgd over invloeden van buitenaf verklaarde, laat dit mechanisme van 'vertrossing' mooi zien.

Maar de notie van vertrossing als vernederlandsing van de Amerikaanse (buitenlandse) invloed gaat er nog steeds van uit dat er een hard onderscheid gemaakt kan worden tussen wat Amerikaans en Nederlands is. In *Fabricating the Absolute Fake* (2008) laat Jaap Kooijman zien dat dit onderscheid lastig te handhaven is. Met name de Amerikaanse popcultuur is een intrinsiek onderdeel van onze eigen cultuur geworden en de grenzen tussen 'Amerikaans' en 'Nederlands' zijn op vele punten vervaagd. Als Nederlanders groeien we op in een cultuur waarin 'Amerika' alomtegenwoordig is. We zijn, in de woorden van Chris Keulemans, 'Amerikanen die we nooit geweest zijn' (2004).

De vs is voor Nederlanders niet alleen een buitenlands voorbeeld en schrikbeeld, maar ook een onvermijdelijke, vanzelfsprekende aanwezigheid, vervlochten met onze Nederlandse cultuur, levensstijl en alledaagse ervaring. Hierdoor worden onze verhouding tot en ons beeld van de vs steeds complexer. Zeker in de afgelopen jaren, waarbij in het publieke debat sprake was van een toenemende politieke verwijdering tussen de vs en Europa (die zich echter niet vertaalde in het politiek handelen van de Nederlandse regering), leidde dit vaak tot een ambivalente positie van politiek anti-amerikanisme gecombineerd met een zeer persoonlijke betrokkenheid. Deze dubbelzinnige positie ten opzichte van 'Amerika' was het uitgangspunt van 'This is America: visies op de Amerikaanse droom', een tentoonstelling die in 2006 in het Centraal Museum Utrecht werd gehouden. 'We dragen allemaal de Amerikaanse droom met ons mee,' schrijven de samenstellers. 'Maar behalve van het gedroomde Amerika kunnen we ons ook niet losmaken van het Amerika dat we verafschuwen' (Knol en Terreehorst 2006: flaptekst). Bij de tentoonstelling hoort ook een boek waarin autobiografische visies op de Amerikaanse droom worden gegeven door Nederlandse schrijvers, journalisten en wetenschappers. Deze essays laten zien hoe, ondanks mogelijke bezwaren tegen de politiek van de Amerikaanse natiestaat, de meeste auteurs zich persoonlijk verbonden voelen met het denkbeeldige Amerika waarmee ze opgegroeid zijn. Joost Zwagerman schrijft bijvoorbeeld: 'Zó gaat het namelijk met het Amerika uit je jeugd en uit het heden: je maakt kennis met het land waar je vanaf grote afstand al sinds lang in bent geworteld, niet virtueel, noch irreëel, maar juist intens zintuiglijk en doorvoeld' (Knol en Terreehorst 2006: 90).

Dit themanummer van *Sociologie* is gewijd aan amerikanisering; het proces waarbij de machtige vs steeds belangrijker werd voor Nederland, en waarbij de vs vaak werd gezien als 'ons voorland', in goede of in slechte zin. Maar ook het proces waarbij de vs steeds meer deel is gaan uitmaken van de alledaagse ervaring, cultuur en levensstijl van alle Nederlanders, tot op het punt dat de grens tussen de vs en 'ons' niet meer altijd scherp te trekken is. Dit proces van amerikanisering wordt besproken door amerikanisten, sociaal-wetenschappers en een psychologe. In elke bijdrage wordt steeds een ander aspect van

amerikanisering belicht, variërend van populaire cultuur en wetenschap tot huishoudtechnologie en politiek. Maar steeds ligt hierbij de nadruk op de processen van beïnvloeding, binnen het kader van de machtsverhoudingen tussen het kleine Nederland en de grote vs.

Het themanummer begint met een serie casestudies waarin de amerikanisering van Nederland gevolgd wordt vanaf het interbellum tot de eenentwintigste eeuw. Dit laat niet alleen zien hoe uiteenlopend de Amerikaanse producten, stijlen en ideeën waren die Nederland binnenkwamen, maar ook hoe verschillend de trajecten en processen waren die 'Amerika' in Nederland binnenbrachten. Joost de Waal beschrijft een fraaie casus van wat hij noemt 'onopgemerkte amerikanisering': de introductie van *Sjors van de Rebellenclub*. Met *Sjors* (nog zonder Sjimie) kwam de moderne Amerikaanse strip, via Frankrijk, ons land binnen. Maar dat de 'ballonstrip' een nieuw genre was, bleek onopgemerkt: pas enkele decennia later werd het stripverhaal herkend als Amerikaans, nieuw, geïmporteerd en daarom ook potentieel zorgwekkend. In het artikel van Marja Roholl daarentegen wordt een zeer bewuste en gecontroleerde – maar waarschijnlijk voor het grote publiek even onopgemerkte – vorm van amerikanisering geanalyseerd: de *cultural diplomacy* van de Amerikaanse overheid gedurende de Koude Oorlog, en met name de pogingen van de Amerikaanse overheid om de negatieve beeldvorming als gevolg van de burgerrechtenkwesitie te neutraliseren. Ook de bijdrage van Ruth Oldenziel betreft de Koude Oorlog: zij beschrijft hoe Amerikaanse 'droomkeuken' in de jaren vijftig gold als het ultieme symbool van Amerikaanse moderniteit, en als zodanig ook bewust werd ingezet in de ideologische strijd tegen het communisme.

In de twee volgende bijdragen wordt gekeken naar de invloed van Amerikaanse populaire cultuur. Giseline Kuipers kijkt naar de introductie van Amerikaanse televisieprogramma's, misschien wel de meest hardnekkige manier waarop 'Amerika' deel is geworden van het dagelijks leven. Ze vergelijkt vier Europese landen en probeert te verklaren waarom Nederland van de door haar onderzochte landen verreweg het meest is geamericaniseerd. Jaap Kooijman beschrijft de Nederlandse popcultuur als 'karaoke-americanisme'. Aan de hand van Nederlandse commerciële rapmuziek laat hij zien hoe rappers als Raymzter, Ali B, Lange Frans & Baas B en Salah Edin de genreconventies van Afrikaans-Amerikaanse hiphop vertalen naar een specifiek lokale en nationale context, waarbij zij commentaar geven op de Nederlandse samenleving na 9/11 en de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh.

Een aantal zeer concrete voorbeelden van amerikanisering volgt in de korte en meer persoonlijk getoonzette bijdragen van vijf Nederlandse sociaal-wetenschappers die in de afgelopen decennia langere tijd in de vs hebben doorgebracht. Een verblijf in de vs is voor Nederlandse wetenschappers een steeds belangrijker *rite de passage* geworden: de vs is het centrum van de wetenschap, daar waar 'het' gebeurt. Met meer en minder enthousiasme

togen Joop Goudsblom, Anton Zijderveld, Peter van der Veer, Dick Houtman en Alex van Venrooij naar gerenommeerde Amerikaanse universiteiten, en zij rapporteren hier over hun ervaringen.

Na deze 'Amerikaanse ervaringen' volgen vier bijdragen waarin amerikanisering vanuit een breder perspectief wordt belicht. Heleen Terwijn schrijft over haar onderzoek naar de betekenis van rolmodellen van studenten in de vs en in Nederland. Zij komt op basis van deze vergelijking tot een aantal kritische conclusies over Nederlandse jongeren. Van alle bijdragen in deze collectie komt zij het dichtst bij de strekking van Collignons cartoon: meer Amerikaanse toestanden zijn gewenst, althans in het Nederlands middelbaar en universitair onderwijs. In de twee volgende bijdragen kijken Doeko Bosscher en Rob Kroes naar momenten waarop Amerika niet als voorbeeld dient. Doeko Bosscher kijkt naar staatkundige verhoudingen in Nederland en de vs en legt uit waarom Nederlanders, ook wanneer die mogelijkheid er was, in dit domein nooit inspiratie in de vs hebben gezocht. Ook bij de creatie van de Europese Unie en de Europese grondwet heeft de vs niet als voorbeeld gediend. En Rob Kroes kijkt naar anti-americanisme in Nederland, en concludeert dat er – ondanks aanzwellende kritiek op de Amerikaanse politiek – weinig aanleiding is om aan te nemen dat anti-americanisme in de afgelopen periode is toegenomen. In het enige Engelstalige stuk in dit themanummer, tot slot, onderzoekt socioloog Stephen Mennell de vraag in hoeverre er een specifiek Amerikaans 'civilisatieproces' heeft plaatsgevonden. Hij concludeert daarbij dat de centrale historische ervaring in de vorming van het Amerikaanse nationale karakter gelegen is in het feit dat het land constant machtiger werd ten opzichte van andere landen. Hierdoor, stelt hij, fungeert de vs voor de rest van de wereld als een 'monopolistic model-setting upper class', ongeveer zoals de binnenlandse adel dat eerder was bij de vorming van Europese natiestaten. En zo blijkt amerikanisering niet alleen effect te hebben op de amerikaniserende landen. Ook de vs zelf is mede gevormd door het feit dat het land steeds meer is gaan gelden als rolmodel, statussymbool, schrikbeeld, voorbeeld en uiteindelijk: als onvervreemdbaar deel van onze identiteit en ons leven van alledag.

Literatuur

- Keulemans, C. (2004) *De Amerikaan die ik nooit geweest ben*. Amsterdam: Augustus.
- Kooijman, J. (2008) *Fabricating the Absolute Fake: America in Contemporary Pop Culture*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Knol, M. en P. Terreehorst (red.) (2006) *This is America: Visies op de Amerikaanse droom*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Kroes, R. (1992) *De leegte van Amerika: een massacultuur in de wereld*. Amsterdam: Prometheus.
- Scheffer, P. (2007) *Het land van aankomst*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Verhagen, F. (2006) *The American Way: Wat wij kunnen leren van het meest succesvolle immigratieland*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.